Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (10797) | 1978 чылдың август 27, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежневтиң А. Хаммерни хүлээп алганы

Август 25-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Крымга америк хөреңгитен болуктерниң сураглыг төлээлекчизи Арманк Хаммерни хүлээп алган. Совет Эвилелинге ол совет организациялар биле «Оксидентал петролеум» деп фирманың кады тудуп турары химиктиг комплекстиң бир бүдүрүлгезин ажыглалга кииргени-биле холбаштыр келген.

ССРЭ биле АКШ-тың арызында кайызында-даа ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларны хөгжүдериниң хөрзөнге эки аргаларның бүзүөенчиг чижээ болза кады ажылдажылга болур деп, беседа үезинде Л. И. Брежнев демдеглээн. Айыткан талага, еске бүгү талаларга ышкаш, ийи чуртуң арызында харылзаалар долу деңгениң болгаш бот-боттарының иштики хөректерингe холгаарлап киришпезиниң үндезининге тургустунуп болур дээрзин тодаргайы-биле онзалап демдеглээн. Садыгны политиктиг ыйыышкын кылырынга ажыглаар дээн АКШ-тың администрациязының кандыг-даа ораалдажыышкыннарын Совет Эвилели шиитпирлии-биле хүлээп албас. Ындыг ораалдажыышкыннар ооң эгеленчилеринге чүү-даа бербес болгаш совет-америк харылзааларны чүгле немей нарыыдадып болур.

Хүлээп алыышкын дээш А. Хаммер Л. И. Брежневке өөруп четтиргенин илереткен болгаш ооң фирмазының совет организациялар-биле ажылышчи кады ажылдажылгазының чоруп турарынга сеткил ханыышкынын илереткен, а ол ышкаш кайызынга-даа ажыктыг совет-америк садыг-экономиктиг харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Беседа найыралдыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

ДҮРГЕН ТЕМП, БЕДИК ШЫНАР

Республиканың совхозтарының хову-шөлдеринде тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культуралары быжып эгелээн. Көдээкиң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң VIII пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чеднишкинниг боттандырар дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап, бо чылдың дүжүдүн чидириг чок ажаап алырынга белеткенип турар. Амгы эң чугула сорулга болза дүжүттү дүрген темпилиг, бедик шынарлыг ажаап алыры болур.

Чайын кандаашкын болган уржуундан тараалардың сывы узадыр өспээн. Ооң уламындан бо чылдың ажаалдазы нарын болгаш өске чылдарныындан онзагай ылгалдыг болуру чугаажок. Ынчангаш тараа кезер комбайннарның, машиналарның, силос, картофель ажаар комбайннарның, казыкчыларның септелгезин ам дооскан турар ужурлуг. Ындыг турбуже республикада техника септелгези, дүжүт ажаалдазынга белеткел куду деңнелде болуп артпышаан. Август 25-те медээ-биле алырга, республикада 270 тараа комбайны, 161 жатка, силос ажаар 89 комбайн, картофель ажаар, казар 19 комбайн болгаш казыкчы септеттинмээн.

Ажаалдаже массалыг-биле киреринге чедир санныг хонуктар арткан. Ынчалзажок Чөөн-Хемчик районда—27, Таңдыда—64, Бии-Хемде—35, Каа-Хемде—44 болгаш Кызыл районда 36 тараа комбайннары септеттинмээн. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының салбырларында база хөй-хөй комбайннар септеттинмээн хевээр.

Ооң-биле чергелештир ажаалданың бүгү ажылдарын совхозтар чүгле боттарының күжү болгаш арга-курлавырлары-биле кылып чорудар дээрзин утпас херек. Анаа бүгү талалыг белеткелден, механизторларның болгаш чер ажылдыгларның, шаннарның болгаш хүлээп алыр пунктуларның ажылыннарының, автомашиналар чолаачыларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының болгаш специалистериниң эн-не кызымаккай ажылындан чеднишкиннер хамааржыр. Бо чугула кампанияны эки организастыг болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле эрттиреринге партия организациялары, көдээ Советтер шиитпирлиг рольдуг болур ужурлуг.

Ооң-биле чергелештир республиканың хөй-хөй ажыл-агыйларында тараа шаннары, тараа арыглаар машиналар, хову турлаглары ам-даа белеткеттинмээн. Келир чылдың дүжүдүнге үрезиннер белеткеп алырының, черни амдыгааштан болбаазырады ажылдаарының планнарын болгаш даалгаларын ам-даа бербээн. Чижээ, «Тиилелге», «Бэрлык», «Сүт-Хөл», «Бурунгаар» совхозтарда дүжүт ажаалдазының ажыл планы мынчага чедир тургуспаан, хову-шөлдер ажаалдага ам-даа белеткеттинмээн, шаннар болгаш хову турлагларының белеткели амга чедир доозулбаан. Машина-техниканың септелгезинче чогуур кичээнгей салбаанындан комбайннарның янзы-бүрү кезектеринде чедир кылдынмаан үүлдер дыка хөй.

Бо чылдың ажаалдазының база бир онзагай талазы болза улуг хемчээлдиг хову-шөлдерде тараа-ларның чангыс аай быыпайн турарында болур. Ынчангаш оларны чидириг чок ажаап алыр төлээде, сывы узун тараалары 10-12 ажыл хүнүнде кезип, ангы ажаагаш, кыска сыптыг тараалларны чүгле дорт кезишкин-биле ажаары чугула. Амдыгааштан эгелеп механизатор кадрларны хуваай тургузары, тарааны кезеринин болгаш бастырарының графиктерин, комбайннарның шимчээр маршруттарын ажылдап кылыры негеттинип турар.

Ооң-биле чергелештир ипатовчуларының аргазыбиле ажылдаар ажаалда-транспорт комплекстерин тургузар херек. Маңаа кол кичээнгейни звенолар-ның, кезектеринин бот-боттарының аразында шыт харылзааалыг ажылдаарынче угландырары чугула. Тараа ажаалдазынга аар-саар ажылдар турбас. Ынчангаш дүжүт дээш демиселди чангыс сып-даа тарааны черге кагбас дээш чорудар ужурлуг бис.

Бо хүннерде «Тиилелге», «Шамбалыг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели», «Кызыл тараачын», «Дөн-Терезин» совхозтарда, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында болгаш өске-даа ажыл-агыйларда тараазы дээре үнген черлерни шилип ажаалданы чоруда берген. Комбайнерлер баштайгы хүннерден эгелээш-ле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап кирген. Ылангыя Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтарның механизаторлары тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Амгы үениң база бир эң чугула сорулгазы болза бо чылын үнгени эки болган картофельдин дүжүдүн чидириг чок ажаап алыры болур. Ынчангаш амдан эгелеп картофель ажаар машина-техниканы, ону шыгжаар черлерни, сорттаар пунктуларны белеткеп эгелээр херек. Ооң-биле чергелештир күскү дондак дүшпээнде ногаа культураларын бүрүү-биле ажаап четтигери негеттинип турар.

Ажыл-агыйлар удуртукчуларының, партия, совет, профэвилел органнарының хүлээлгези болза хову-шөлдерде куженнишкиниг ажылдап, дүжүт ажаалдазында идепкейлиг киржип турарларның амыдырал хандырылгазынче доктаамал кичээнгей салыры, ажылды билдиг организастап чорудары болур. Культура ажылдакчылары, эгитбригадаларның бот-тывынгыр артистери хову-шөлдерде ажылдап турарларга доктаамал аалдап барган турарын организастаары чугула.

Дүжүт ажаалдазы эгелээн

Куспанай областың кур-лерлеринде тараа ажаалдазы эгелээн. Ында тараажылар ипатовчу арганы ажыглап, бедик дүжүттү алыр дээш ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: «Краснопартизанский» совхозта тараа культураларын ажаап турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПӨШТҮГ АРГА-ЭЗИМНЕР ӨЗҮП ТУРЗУН!

«1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарындаа көрдүнген кол сорулгаларның бирээзи болза арга-ыяш курлавырларын чөп ажыглаарын хандырары болгаш арга-арыг камгалалын экижидери болур.

Ооң-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Чазаа пөштүг арга-эзимнерин комплекстиг ажыглаарын болгаш камгалаарын экижидер дутайында айтырыгны чугаалажып көргеш, чогуур доктаалды хүлээп алган.

Пөштүг арга-эзимнерни ажыглап, камгалап болгаш дагын өстүрүп турарында улуг четпестер барын ында демдеглээн. ССРЭ-ниң Ыяш болгаш ыяшты сайырады ажылдап кылыр үлетпүр министерствозунуң, ССРЭ-ниң өске-даа министерстволарының болгаш ведомстволарының бүдүрүлгелери пөштүг арга-эзимнерге ыяш кезериниң дүрүмнерин үреп, ол ыяштың улуг чидириглерин болдуруп, шет болгаш чаш пөш ыяштарны улуткан турар. ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди ыяш белечкээр бүдүрүлгелериниң болгаш тывыш-ажыл-агыйларының ажыл-чорудулгазынга чогуур контрольду хандырбайн турар, пөш ыяштарның орнун тургузуп, оларны дагын өстүреринің ажыктыг арганларын оожук нефтерелин, өрттерден, хоралакчы курттардан болгаш аарыглардан пөштүг арга-эзимнерни камгалаар талазы-биле эргежок чугула хемчегларни боттандырбайн турар, пөш ыяшты кезериниң болгаш ыяны нестинген черлерни арыглаарының чурумун четпес сагын турар. Хөй санныг пөштерни ыяш болгаш ыяшты сайырады ажылдан кылыр үлетпүр ыяш материалдарны алыр база ыяштың ыдыг-ла үнелиг эзес породаларының ыяжындан белеткеп ан болгу дег кылыгларны бүдүрер дээш-даа чарыгдан турар.

Пөштүг арга-эзимнерниң курлавырларын улам долу ажыглап, ол арга-эзимнериниң суг камгалалдыг болгаш өске-даа ажыктыг шыпарларын, бүдүмелдерин камгалап база күштелдирип турган, арга-эзимнерге каража чедирбес арганар-биле ыяш белеткелин чөптүг дүүштүреринге үйдезилээш, пөштүг арга-ыяштарны комплекстиг ажыглаарын, камгалаарын болгаш дагын өстүрерин хандырарын ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агыйының күрүне комитедиге, ССРЭ-ниң Ыяш болгаш ыяшты сайырады ажылдан кылыр үлетпүр министерствозунга, Центросоюзка, бүдүрүлгелери пөштүг арга-эзимнерде ажылдыг өске-даа министерстволарга болгаш ведомстволарга, ол ышкаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге хүлээткен.

Арга-эзимнериниң кесткеген пөштерин бүрүн катап тургузар болгаш оларның шолун улгаттырар талазыбиле хемчегларни 1979—1985 чылдарда ажылдап кылыры болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң Күрүнеажыл-агый черинге, а пөштүг арга-эзимнерге ол ыяшты кезерин 1986 чылдың январь 1-ден эгелээш бүрүн соксадырын барымдаалавышаан, пөш ыяштарны шуут-ла кезин турун бөөр чоруктарны план аныгаар кызырарының хемчегларни ажылдап кылырын, боттандырарын министерстволарга болгаш ведомстволарга — белеткелчилерге санаалаан.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Арга-ыяш хоойлузунуң үйдезиннери-биле доктааттынган чогуур хүлээлгелерни ыяш белеткелчилерге үрей бергенде, пөштүг арга-эзимнерге ыяш кезерин ара соксадыр эргени автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга берген.

Пөш тооруун, мөөгүлерин, каттарны, эм болур болгаш техниктиг чиг-этпи, өлүктү, күштү белеткээрин дыка көвүдедир, ол продукцияны белеткээрде, сайырады ажылдаарда, сөөртүрде болгаш кадагалаарда ажылдарны механизастаарының деңнелин бедидер, ыяш болгаш тывыш ажылын чорударын экижидер, ол ышкаш тоорук тывыштыг зоналарга биотехниктиг, агротехниктиг болгаш өске-даа ажылдарны чорудар талазы-биле хемчегларни 1979—1985 чылдарда ажылдап кылырын болгаш боттандырарын Центросоюзка, ССРЭ-ниң Күрүнеажыл-агый черинге болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге даасканы.

Чаа технологтуг чорудулгаларны, машиналарны болгаш пөштүг арга-эзимнерге ажылды чөп чорударын хандырар өске-даа дериглерин тургузарының хемчегларны база доктаалда төлевилеттинген.

Пөштүг арга-эзимнерни чөп болгаш комплекстиг ажыглаарынга, кадагалаарынга болгаш пөштерни дагын өстүреринге контрольду күштелдиреринде ССРЭ-ниң Күрүнеажыл-агый черинге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, Бурят, Тыва болгаш Якут АССР-лериниң Министрлер Чөвүлелиниге, Алтай, Красноярск, Хабаровск болгаш Приморье крайларының, Кемерово, Новосибирск, Томск, Тюмень, Иркутск болгаш Чита областарының улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга санаалаан.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

Ниитиниң малынга четчер санныг чемни белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери сөөлүү үеде ажылдың темпизин дүргедеткен.

Ажыл-агый 3100 тонна сигенни белеткээр планын 69 хүү күүсеткен азы 2178 тонна сигенни сараатаан, 120 тонна будук-бүрү белеткээр даалгазын ийи ажыг катап ажыр күүсеткен.

Мал чеминиң белеткелин сентябрь 15-те доозар бедиткен социалистиг алдан-маадыржылар алгаш, ону күүседир дээш бүгү күштү олче мөөнгээн.

Ш. ДАЛДЫР.

КҮҮСЕДИР ЧООКШУЛААН

Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң хойку бригадаларының арызында ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш социалистиг чарыш казбарган. Ол коллективтерден бирги черия Серээ Тапов удурткан № 3 хойку бригада чаалап алган. Бо бригада 270 тонна сигеп белеткээр планының 183 тоннаын белеткеп алган. Ооң кежигүннери сигенни Сайгын деп чёрден хол-биле кезин турарлар. Планныг даалгазын олар ам каш хонуктан күүседиптерлер.

Д. ИРГИТ.

ХОВУ ДУРГААР ЧАҢГЫЛАНГАН

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң кукуруза тараан шөлү «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинден ырак эвесте. Черниң байдалы ындыг болду ыныаан, кукурузаны ында кезек-кезек черде тараан, ынчалза-даа ооң дүжүдүнүң үзүгеи эки деп түве ыракта-на ийдеп. Ону силос оңгарынче соөрткен машиналарның хөөмей ыры хову дургаар чаңгыланган.

Бурунгу хүн дүшпе чедир чаъс чаттан. Мал чеми белеткээн ишчилер ацаа дыка хөй үе чидиргеп. Дүлүп сосунда кезип болур апарган. Ол чугула кампанияже хаара тутпаан техника чидиргеп үени катап эгидери-биле каш дакпыр күженнишкиниг ажылдап кирикен.

Хову дургаар «ГАЗ-69» кашпагайы аажок халын, комбайннарның кайы бирээзиниң чаныыга биче када доктаай дүжүн чоруп турарын ыракта кезек хайгаарап турдуыс. Удуртукчуларның бирээзи ында дээрен ийдеп.

Эптиг үени манап алгаш, ол машинага чеде бердиис. Руль артында чаңгыс толаачы олур. Даргаларның кайызы келгенин ооң айтырдыыс.

— Чааскаан чор мен, бригадир турлягда барды — деп, машина башкарган аныык эр чугаалады.— Доңгу өрү үүн орар бо комбайнны маңгызының тур мен, дараазында дээрбекте бо деспекте кукурузаны кессин деп чагып каар дээш, ооң башка бедик черге соок дыңзыг болгаш дока берип болур.

Таныштывыс. «Көк-Тей» совхозтуң кол агроному Валерий Владимирович Каменев болду. Мал чеминиң белеткелинде ишчилериниң ажылынын дутайында сонуургадывыс. Ол биске күзелдиг-биле чугаалап берди.

— Эртиен чылын база бо черге кукуруза тараан бис. Алган дүжүдүүс мынчан хирелиг болган чүве. СЭПЛ ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен июль Пленумунуң материалдары-биле совхозтуң ажылчыннары танышкаш, ону дайынчы программа кылдыр хүлүп алганнар. Келир кышка четтир мал чемин белеткээри — кижи бүрүзүнүң хөрээ дээрзин көөгейжилер быжыг-биле медерел билген-даа, аңаа белеткелди эки чоруткан-даа. Ооң чижээ бо, шөлде кукурузаны суттарын, ажаар дээш кижи бүрүзү төлептиг үлүүн киргген. Ооң уламындан кукурузаны бо чылгы дүжүдү эрткен чылдаарындан оранчок эки болган— деп, ол чугаалады.

Агрономнуң манап турган комбайны ол аразында чедип келди. Валерий Владимирович ооң башкарыкчызы-биле ажыл-агыйны каш сөстер солушту. Бачым өйнүң хөй үезин чарыгдаваан, биске база доңчу айтырыглар салдывыс.

Владимир Петрович Льготский — дүжүлгалыг механизатор. Ол оң ийи чыл дуртуунда комбайн башкарын келген. Колдуунда тараалаңхадылаң чер — Казахстанга ажылдан турган. Бир чыл мурнунда «Көк-Тей» совхозка келген. Ажыл-ишкинге кызымак, даанган ишкинге эзхарысадгалыг эштиг өөрү механизаторлар дораан эскергеннер. Ынчангаш бо чугула кампанияга ол киржип, звено удуртукчулу болуп ажылдап турар. Ооң удурткан коллективи кукуруза кезилдеринде бригаданың звеноларындан тывлекти болуп турар. Ол мыдыг болбас арга чок. Владимир Петрович боду хүнде алды гектар черниң кукурузазын кесткеп планын 8—9 гадан кудуватпайн турар. Звено кежигүннери, хөрээндаа бригаданың механизаторлары ооң үлегер ап, чыда калбас дээш ажылдап турарлар. Бедик темпилиг ажылдаарынга, мал чемин чогуур өй-шаавда белеткен доозарынга мындыг үлегер улуг ядытны берип турар.

«Көк-Тей» совхоз бо чылын чеди үс гектар черге кукурузаа тараан. Ооң ажаалдазынче ол хову бурунгаар киргген. Кестинген, үүрмектеттинген кукуруза бункер дамчып, дораан-на комбайн-биле кожа чораан машинаның кырынга баар. Ол дола бөөрге-ле, чолаачы совхоз төвүнден ырак эвесте оңгарже далажыдар.

Көк-тейжилер бир гектардан барык 90 центнер чедир погаан массаны ап турар. Бо хүннерге чедир ийи үс алдан дөрт га черниң кукурузазын кескен, ооң 2300 тоннаны алган.

— Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ширлии болганындан кукуруза ажаалдазын сентябрь 1-ге чедир доозар деп тур бис. Ынчангаш совхозтуң бар турган техниказын болгаш кижи күжүн бөөр хөөцизен бис— деп, В. Каменев чугаалады.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТАРДА: мурпакчы механизатор Владимир Льготский; кукуруза ажаалдазы.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ШАЛЫПЧЫ И Ш

Бистиң амгы бригаданың составынын хөй кезии Ак-Чыраа шыпаазынга каш чыл улаштыр ажылдап келген кижилер. Оларның ажыл-ижин башкарын, бодумнуң шаамбиле бригадир хүлээлгемни күүседип келдим. Бо чылын белен эвес опаалда алгаш, Тес-Хем шыпаазының Ак-Кежиг деп черде турлагдын, шыпааның эдбек берим-чезин ажаап ан тур бис.

Агаар-бойдузу таарымча чок чылдарда безин делгем шыпаа эгээртинмес берим-че-байлаан хаңырлап турар чер. Бо чылгы опаалдавыс 3500 центнер сигеп белеткээр. Бисте үш трактор (ийи МТЗ-52, бир ДТ-25) быжыглаттынган. Тракторларның күжү-биле кезер ийи машина, бир пресс-подборщик, бир білер машина ажылдап турар. Күш-ажылчы үжен хүннеринің дургузунда 300 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткеп алдывыс. Адыг улуг сараат тургустунган.

Бистиң кижилериң кайызын ол дээр, эрес-ле ажылдап турарлар. Оларның аразында чамдыктарын адап, ажыл-хөрээн демделгежеедим. Чижээ, трактористер: пресс-подборщик башкарыкчызы Даш-оол Ховалыг, келикчи Чаесыг-оол Сат, Даш-оол Кара-Сал, білер машина башкарыкчызы Мөнгеш-оол Куулар, ажылчыннар Александр Донгак, Доржукай Куулар, Артур Монгуш олар хүн бүрүде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, нормаларын 130—150 хуу күүседип турар. Ооң ацызда Оичатпан Куулардың удуртканы хол кадымырлыг тос кижи база багай эвес ажылдап, 0,5 га нормазын ажыр күүседип турарлар.

Ажааганывыс сигеннен 175 тоннаны Шемиже соөрткен. Сигеп соөртулгезинде ажылдап турар чолаачылардан Чимитей Монгуш, Сергей Куулар, Анатолий Иргит олар шылгарап турар.

Ак-Чырааның эгээртинмес сигенин ажаап алырынга бистиң совхозтуң малчыннарындан алды кижи келгеш, 750 центнерин белеткээш, чаалдылар.

Берлиген опаалдавысты ажыр күүседир дээш улам-на хей-аттыг ажылдаар биз.

К. ЭКЕР-ООЛ.

Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң сигенни бригадазының бригадири.

БӨГҮН — ШАХТЕРНУҢ ХҮНҮ

СӨЗҮВҮС БЫЖЫГ

Тыванын хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажылдакчылары боттарының чаңчыл болгаш байырлалы — Шахтёрнуң хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турарлар. Бо чылдың сес айларының планыг онаалгалары бүгү көргүзүүлер талазы-биле ажыр күүсеттинген. Чыл эгезинден бөөр пландан ажыр казып тыскан хөмүр-даштың хемчээли үжен беш тонна ашкан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерининг темпизи онгу беш чыл планында көрдүнгет контроль чурагайлардан мурнап турар. Бо чылдың эрткен үезинде бистиң разрез 78 мүң рубль арыг орулганы алган.

Тыванын шахтёрларының коллективинде мурнакчылар хөй. Бистиң республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи болур «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинден он дөрт кижи Төрөөн чуртуун бедик шаннаддары-биле демдеглеткенер. Ол ышкаш ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетүрүүнүн министерствозунуң бүдүрүлгелеринде социалистиг чарыштың тергиннери деп хүндүлүг атты 38 кижи чаалап алган. Бисте коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп хүндүлүг атты чедип алганнарының саны ам сезен ажыын турар. Бистер боттарывыстың мурнакчыларывыс экскаватор машинистери В. Строкин, А. Нехорошков, өрүмнээр станоктар машинистери К. Куулар, И. Качан, чодаачылар Я. Чебодаев, Н. Кудачин болгаш өскө-даа мурнакчыларга чоргаарданып турар бис.

«Каа-Хем» разрезиниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары онгу беш чылдың планын хуусаадан эрте күүседир дээш бүгү-ле аргаларны болгаш курлавырларны ажыглавышаан, улуг күженнишкин-биле ажылдап турар. Олар бо сорулганы күүседири-биле боттарының мурнуунда улуг сорулгаларны салып турар. Онгу беш чылдың төнчүзүүнге чедир чылда-ла бир миллион тонна хөмүр-дашты казып тыварыта чедер болгаш хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар, Чадаананың хөмүр-даш участогунга улуг күүтүг ЭШ-10/70 дээр экскаваторну тургузар дээш, өске-даа чүгүле сорулгалар бистиң мурнувуста салдынган. Шахтёрларның сөзү быжыг, ынчангаш ол бүгү сорулгалар амыдыралга ыяап-ла боттаныр.

Коммунистиг партийниң болгаш Совет чазактың күн бүрү сагыш салышкынының ачызында шахтёрларның ажыл-амыдыралынга улуг чаартылгалар боон турар. Бистиң республикага чөөрби ажыг чылдар мурнунда хөмүр-дашты хүүрек болгаш кускун-хаай-биле казып турган кижилер амды үеде эн-не болбаазыраңгай болгаш улуг бүдүрүкчүлүг машина-техниканы башкарып, хөмүр-дашты ажык арга-биле казып турар апарганы ооң херечиял-дир. Амды үеде «Каа-Хем» разрезинде ажылдап турар кижилериң 26 хуузу дээди болганн

Башкыларның август чөвүлел

хуралдары чоруп тур

АМЫДЫРАЛГА, КҮШ-АЖЫЛГА БЕЛЕТКЭЭР

Башкыларның чаңчыл болган август чөвүлел хуралдары бо хүннерде бистиң республиканың район бүрүзүнде организастыг эртип турар. Школачыларны өөредириниң болган кижизидериниң дээштиг база ажыктыг аргаларының болган башкылаашкынының шынарын бедиңдериниң, бичии салгалды амыдыралга болган күш-ажылга белеткээриниң дугайында айтырыгны чугаалажып турар.

Кызыл хоорайның школаларының башкыларының хуралы август 24-те эрткен. Ук хуралды СЭКП Кызыл хоркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаев ажыткан.

ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болган Тыва АССР-ниң башкыларының съездилериниң түңнелериниң болган эрткен өөредилге чылының, башкылаашкының, өөредилге чылының сорудгаларының дугайында өлеткелди Кызыл хоркүүскомунуң даргазының орлакчызы Е. Д. Удуракина кылган. Эки күш-ажылы чаңчылдар болган корумчурум дугайында эдериңчи өлеткелди хоорайның улус өөредилге килдизиниң эргелекчиви З. Борисова кылган.

Школа болган бүгү-ниити өөредилге дугайында СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң болган РСФСР-ниң башкыларының съездилериниң чугаалашкан өөредилге болган кижизидилге дугайында чугула айтырыгларны хоорайның тус-тус башкылар коллективтериниң чугаалажып көргеш, херек кырында боттандырып турар. Өөреникчилерни амыдыралга болган күш-ажылга белеткээрин хүнүң чугула айтырыглары боон турар. Ол талазы-биле СЭКП Төп Комитетте болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1977 чылда «Ниити билиг школаларына өөредилгени, кижизидилгени улам ыңай сайзыраңгайжыдар болган оларны күш-ажылга белеткээр дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Ол чугула документилерде кол кичээнгейни күш-ажылы кижизидилгезинче, школачыларның профессия шилип алыр ориентациязынче, аныяктарны амыдыралга болган күш-ажылга белеткээринче угландырган.

Сөөдгү чылдарда өөредилге-кижизидилгениг ажылдар талазы-биле хоорайның школаларында чамдык эки түүлдер кылдынган. Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиринге организастыг болган ажылагыйжы айтырыгларны шиитпирлээн. Бо хүннерде 5 ортумак тускай өөредилге черлери, 3 профтехучилище, 3 өөредилге-курс комбинаттары ажылдап турар болган оларда шупту 4 муң ажыг сургуулдар хаара туттунган.

Ортумак школаларның материал-техниктиг баазаларын улам экижидер, быжыглаар талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Он үш школаларның 10-у ортумак, олгерның бажыңнары улуг делгем, чаңгыс аай хевириңң болган дериглери эки. 1977—1978 өөредилге чылында 9-ку класска, ортумак өөредилге черлериге, профтехучилищелерге аныяктарның 96 хуузу өөредилгезин уламчылаан. Бир эвес 1976 чылда доозукчуларның 89 хуузу ортумак билиг чедип алган болза, 1977 чылда ол 94 хуу четкен.

Улус өөредилге килдизи, школаларның башкылар коллективтери сес чыл болган ортумак школаларга өөреникчилер санын камгалаарынче кичээнгей салып турар. 1968 чылдан 1978 чылга чедир 1—8 класстарның өөреникчиларинин үнер чоруу үш катап, а 9—10 класстарның өөреникчиларинин үнери ийи катап кызырылган.

Ооң-биле чергелештир ол ажылда четпестер барын илеткелчи демдеглээн. Чүл дээрге, каш чылдар дургузунда 9-ку класска өөреникчилер хүлээп алыр план күүсеттинмейн келген. 1977 чылда ол план чүгле 75 хуу күүсеттинген. Олче № 4 болган № 14 школалар кошкак кичээнгей салып турар. Өөреникчилер саны кызырлыр чоруктар база бар. Бо чылын 9—10 класстардан 111 өөреникчи, ооң иштинде чүгле 9-ку класстардан 75 ниже өөредилгезин ара кагган чорук дүвүрөзиниң болдуруп турар.

Школа назылыг уругларны школаже хаара тудар талазы-биле четпестер барын илеткелчилер болган санал бергеннер демдеглээн. Бо талазы-биле школаларның, класстарның удуртукчуларындан болган ада-иелерден пегелдени улгаттырары чугула.

Башкылар коллективиниң, ада-иелериниң болган хөй-ниити организациязының демниг ажылының түңнелинде багай өөренир болган класска катап олурар чоруктар элээп эвээжээнин чамдык сан-түңнер көргүзүп турар. Бир эвес 1967 чылда хоорайның школаларынга 645 кижи багай демдектериг өөренгеш, 93,1 хуу өөредилгеге турган болза, а 1978 чылда 57 кижи багай өөренгеш, 99,4 хуу өөредилгеге болган. 240 класстан 190 класс эрткен өөредилге чылын багай демдек чок доокан.

Амгы үеде хоорайның школалары чогуур эртем-биликтиг башкы кадрлар-биле хандырылган. 450 башкыларның 120-зи чазак шаңналдары-биле шаңнаткылаан, 18 башкы РСФСР-ниң болган Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атты алган. 170 башкы аттестацияны чедиишкиниг эрткен. Башкы ажылының мастерлери С. Стремоусова (№1 школа), А. Алдын-оол (№ 2 школа), М. Шурыгина, А. Кособокова (№ 4 школа), В. Хөвекней, Л. Осипова (№ 7 школа), П. Высочинская (№ 8 школа) болган өскелерни-даа илеткелчи чоргаарал-биле адаан. Ооң ыңай чамдык школаларның удуртукчуларының аттарын адап, оларның эки ажылының дугайын санал берген эштер база чугаалаан. Чижээ, № 4 школа (директору Л. Деменская) кижизидери берге уруглар-биле улуг ажылды чорудуп турарын илеткелчи болган ол школаны шефке алган «Росводпромнуң» демир-бетон кылыглар заводунуң директору В. Постников саналынга чугаалаан. Ук школаның ол талазы-биле эки арга-дурзулгазын нептередиринче санал бергеннер башкыларның кичээнгейин угландырган.

Өөредилгениң шынарының, башкыларның ниити билииниң деңнелиниң, класстан дашкаар болган ада-иелер-биле ажылдарының байдалының дугайын илеткелчи тодаргай фактыларны айтып турган, чугаалаан.

Күш-ажылга кижизидери. Бо чугула айтырыг Кызылдың башкыларының хуралынга база бир кол черни эзлээн. Маңаа хамаарыштыр № 14 школаның башкызы, башкыларның Бүгү-эвилед съездизиниң делегады И. Зубованың чугаазы солун болган. Ол чугула айтырыгны Москваның № 7 школазының башкылар коллективи канчаар чедимчелиг шиитпирлеп турарын ол тодаргайы-биле чугаалаан.

Кижизидилге ажылынга башкыларның быжыг даянтызыны күш-ажыл болур дээрзин санал берген эштер тодаргай чижектер-биле бадыткап чугаалааннар. Күш-ажылга уругларны барга класстан, харын-даа уругаар садигиндеп тура чаңчыктырып кижизидер болза эки. Оларны күш-ажылга ынак болурунга, ону хүндүлээриңе кижизидер ужурлуг. Ол дээрге эң эки шынарларының бирээзи. Кызылда школалар аразының бүдүрүлге-өөредилге комбинады чоокку чылдарда ажыктынган. Ында колдуунда тоску классчылар хаара туттунган. Школа доозары-биле катай олар кандыг-бир мергежил талазы-биле тускай шынызылганы алыр. Ол чорук профессия шилип алырынга аажок дузалыг. А чамдык бүдүрүлге черлери ол аныяктарны ажылга хүлээп алырындан арай-ла чигзинки турары харааданчыг. Оларны харын деткип, хоочуннарга даандырары чугула. Чүте дээрге хоочуннарны барып-барып соңуур кижилер аныяктар-ла болгай.

Илеткелчи З. Борисова чаагай чаңчылдарга кижизидилге айтырынга доктаалган. Чамдык школаларның дуржулгазын ажыглаан, комплекстиг кижизидилгени чорударының ажыктынын ол чугаалаан. Пионерлер-биле болган школачы комсомолчулар-биле ажыл база-ла кол айтырыг. Школаның өөредилге-кижизидилгениг ажылынга ол ийи организация улуг салдарны чедирер, ВЛКСМ Кызыл хоркомунуң секретары Н. Антонова оларның ажылының чедер, четпестерин айыткан, өөреникчилерни коммунистиг ёзуга кижизидериңе комсомолдуң чугула ролюнуң дугайын чугаалаан. А № 2 школаның башкылар коллективинде коммунистериниң өөредилге-кижизидилгениг болган школаның бүгү-ле ажылынга бот идепкейиниң база дорт киржилгезиниң дугайын ында партия организациязының секретары Л. Ондар чылыганнарга соңуургаткан.

Кызылдың башкыларының август чөвүлел хуралынга школа, ада-ие, күш-ажыл, амыдырал темаларынга, чаа өөредилге чылында сорулгалар дугайында ажыктыг өске-даа санал-оналдар хөй болган. Күрүне ужур-дузалыг ол эң чугула сорулгаларны школа, ада-ие, күш-ажылчы коллективтер, профэвилед болган комсомол комитеттери-биле болган өске-даа организациялар база албан черлери-биле кады бир демниг ажылдап турган ыяк шиитпирлээр ужурлуг.

* * *

Башкыларның август чөвүлел хуралдары ол-ла хүн Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Тоожу, Каа-Хем болган өске-даа районнарга болуп эрткилээн.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ,
«Шыныың» тускай корр.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болган ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Тайбың дээш демиселчилериң хүрээлеңи өзүп турар

ВАРШАВА. 30 чылдар мурнунда, 1948 чылдың август 25-те, культура ажылдакчыларының тайбыңы камгалаар дээш Бүгү-делегей конгреси Вроцлавка ажыттынган. Делегейте тайбың дээш демиселчилериниң шимчээшкини оортан эгелээн. Делегейниң кырында диргелип келген чал дайынның кыжаныышкынынга киленииг удурланыышкынын илергейлээр дээш 45 чурттан 500 ажыг чогаалчылар болган эртемденнер хүл-үйбадан болган бузундулардан катап тургустунуп орган ол хоорайга чедип келген.

Тайбыны камгалаарының шимчээшкини ол үеден бээр чылдың быжытын келген. Национал 1100 база делегейниң политиктиг, профэвилед, аныяктар, шажычы болган өскеда 120 организацияларында каттышкан миллион-миллион бижилериниң медерелинде бо шимчээшкиниң идеялары сиңиккен. Ол организациялар тайбынны, айыыл чок чорукту болган кады ажылдажылганы быжыглаар дээш ходелип турар.

— Эрткен үжеи чылдың дургузунда Вроцлав конгрезин үргүлчү сактып, дайын чок быжыг тайбыңың тургузуушкуунга ооң улуг ролдуг болганын онзалап демдеглеп чоруур мен—деп, ол конгрестиң киржикчилериниң бирээзи, ам Польшаның Чогаалчылар эвилелиниң кол баштаар черинин даргазы Я. Ивашкевич чугаалап турар.

(СЭТА).

ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КАБУЛ. Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының чиигине секретары, Афганистанның Революстуг чөвүделиниң даргалы болган премьер-министри Н. М. Таракиниң даргалаашкыны-биле партияның ТК-зының Политбюрозунуң онза хуралы эдаа болган.

Афган улуска өөзүнниг иштики болган даштыкы реакция күштериниң сүлчээлежиччи ажыл-чорудулгазының база чимзенииишкиниериниң дугайында айтырыгны Политбюро чугаалашкан деп, Кабул радиозунга дамчыткан медеглелде чугаалаан. Ол кем-буруулуг ажыл-чорудулгага Абдул Кадирниң болган Шехпурнуң контрреволюстуг болүү киришкен деп, медеглелде чугаалаан.

Маргыш чок барымдааларга үндезилээн, планнаашкын министри Султан Али Кештмөндтүнүң болган хөй-ниити ажылдарының министри Мухаммед Рафииниң сүлчээге киржилгелии база илеретти-ген. Оларны шыңгыы буруу шапкан, тудуп хоругдаар дугайында шиитпирел Политбюро бадылаан.

1978 чылдың апрель революциязы хүнүнүң быжыгын, хогжүп орар. Улус-демократтыг партияның удуртулгазы-биле афган улус революстуг чаалап алышкыларын камгалаар дээш быжыг-биле туржуп турар деп, медеглелде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЛАНКА-СОВЕТ НАЙЫРАЛ НЕДЕЛЯЗЫ

КОЛОМБО. Совет Эвилели бистиң оранывыста тайбыңга эң-не ынакшылдыг күрүне болуп келген болган болур-даа. Ол дугайында делегейде баштайгы социалистиг күрүпениң даштыкы политиктиг угланыышкыны эң тода херечилеп турар деп, Шри Ланканың Национал күрүне ассамблеязының (парламентизиниң) даргазы Ананда Тисса де Алвис медеглээн. Ланка-совет найырал ниитилелиниң лигазын тургусканындан бээр 21 чыл болганынга холбаштыр ланка-совет найырал ниитилелиниң неделязының үезинде чүве чугаалап тура, Ананда Тисса де Алвис Совет Эвилели тайбың, айыыл чок чорук, дүшкүүрлүг байдалды чавырыдырары болган кады ажылдажылга дээш демисеживп турар күштерге улуг дегкимчени сөс кырынга эвес, харын херек кырынга көргүзүп турарын онзалап демдеглээн.

Найырал неделязын эрттирип турарынга холбаштыр найыралчы ланка-совет харылзааларының калбарын база бижыгын турарының дугайын тоожаан делгеренгей фото-чуруктар делгелгеэин ажыдарының байырлалдыг ёзулалы Коломбога болган.

(СЭТА).

ААР-БЕРГЕ КРИЗИС

МАПУТУ. Зимбабвениң улузунуң өзүп турар национал-хосталгалыг шимчээшкининиң ужурундан чуртту соксаал чокка милитаризастаарының политиказын уламчылап турар Родезиянның буурап дужер четкен ёзу-чуруму аар берге кризиске таварышкан. Ол чоруктуң херечизи болза чуртта школаларының саныя чижек чокка кызырып турары болур. Расисчи «чырыдыышкын министерствозунуң» төлөлекчизиниң билингеин ёзугаар алырга, сөөлгү айларның дургузунда африканты бичии уругларның 1000 хире эге школаларын хаттан, а чаа өөредилге чылының эгелээринге чедир ам-даа 102 школаны хаар.

Ак кештиг чурттакчыларның массалыы-биле даштыкыже үнүп турарының байдалында Солсберинин «чырыдыкчылары» ак кештиглериниң 18 эге болган ортумак школаларын хаар ужурга база таварышканнар.

(СЭТА).

АНТИРАСИСЧИ ШУУЛГАНДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Женеваның Наңиалар ордузунда боон турар расизмге болган расалар ылгай көөрүнге удур дамсел талазы-биле Бүгү-делегей конференциязында ниити дискуссия төнер чедип турар. Конференцияның ийи комитеттериниде хары угда ооң түүнел документилерин: ийи ниити политиктиг декларацияны болган ходелишкиннер программазын белеткээр ажыл калбарын чоруткан.

Женева шуулганының хөй киржикчилериниң демдеглеп турары-биле алырга, чамдык капиталистиг чурттарның төлөлекчилери конференцияның бүгү ажылчын органнарынга оларның антирасисти угланыышкының база дээштиин кошкадыр сорулга-биле ооң шиитпирлериңе салдар чедирер дээш идепкейлиг орадажыышкыннары кылып турарлар.

Барын чүктүң чамдык чурттарының төлөлекчилериниң ниити хуралдарга медеглелдери-биле алырга, ажылчын комитеттерге оларның ходелишкиннериниң аразында улуг ылгалдыы идеп болган деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Зимбабвениң патриоттуг фронтузунуң делегады А. Чадзингва чугаалаан. Бир эвес олар индир кырындан расизмге болган ёнартеидке удур сөстерни чугаалап турар болза, ажылчын хуралдарга олар эрөңгей шиитпирлерни албадаарын, амгы конференцияның кол темазы болур расалар ылгай көөрү-биле дамсел дугайында ёзугаар ылгалдыг кол утказын чок кылырын оралдашканнар.

Оларның ийи уткалыг тактиказының ёзулуг сорулгазы шуут-ла билдингир деп, ол дамдеглээн. Капиталистиг күрүнелер расисчи ёзу-чуруумнарга сан-хоо, экономика, шериг дузаламчызын коргүзүп, оларны камгалаары-биле холеэилепикчилерни чорудуп бергениниң, оларның дегкимчезиниң ачызында ол ёзу-чурумнар турун турар дээрзин бүгүде эки билир. Конференцияның кол сорулгаларының бирээзи болза ол бужарбак дузаламчыны сойталап илередири болгаш ону соксадыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыры болур. Ону национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниг, социалистиг чурттарның, Африканың, Азиянын, Латин Американың төлөлекчилери пегеп турар.

Сионизмниң өөредии, хоойлужудулгалары болгаш практиктиг ажыл-чорудулгалары, чижээ Израильдың эжелеп алган араб девискээрлериниде ол бүгү чүүдер, ооң Африканың мурнуу чүгүнде расисчи ёзу-чурумнар-биле төрелдешээн бадыткаан деп, Палестинаны хостаарының организациязының делегады медеглээн. Ыяңгыы экономиктиг, шериг болгаш идролут талаларга Тель-Авив биле Преториянны ыңдыг сырый харылзаалар каттыштырыы турары анаа эвес-ле болгай. Сионизме болгаш ооң дузалаачыларына удур шиитпирлиг демиселди Палестинаның араб улузу хосталга ынаашылдыг бүгү улустарның детинмчезинге даянып алган, когат чокка чорудар деп, ол демдеглээн.

Ю. ЛОПАТИН.

Чайгы дыштанылга — ниитиниң сагыш салыышкыны

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияда чайгы төлээ сезону дооступ турар. Дыштанып база күш кирип алган чүс-чүс муң ажылчы чоннар ажылдан эгелей берген.

Профэвилелдериниң чиик өртектиг путевкалары-биле ЧССР-ниң барык-ла 500 муң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары дыштанган. Олар таарымчалыг хадыышыг черлериңе, дыштанылга бажыңнарынга, чурттуң чараш черлериниде пансионаттарга дыштанганнар.

Ажылчы чоннарның дыштанылгазынга бүгү талалыг кичээнгей болган сагыш салыышкын ЧКП-ниң, чазактың болгаш профэвилелдериниң социал-экономиктиг политиказының чугула угланыыгкынарының бирээзи болу берген. «Дыштанылга индустриязының» материал-техниктиг баазазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарынга болгаш чаартырынга чыл санында-ла он-он миллион кронну үилүрүп келген. 1980 чылга чедир профэвилел санаторияларының болгаш пансионаттарының четкизи 3 муң орунга улгадыр. Бо чылын барык 400 муң школачылар пионер лагерьлериңе дыштанылгазын эрттиргеннер. Он чыл чурнунда турганындан ол барык алды катан хөй.

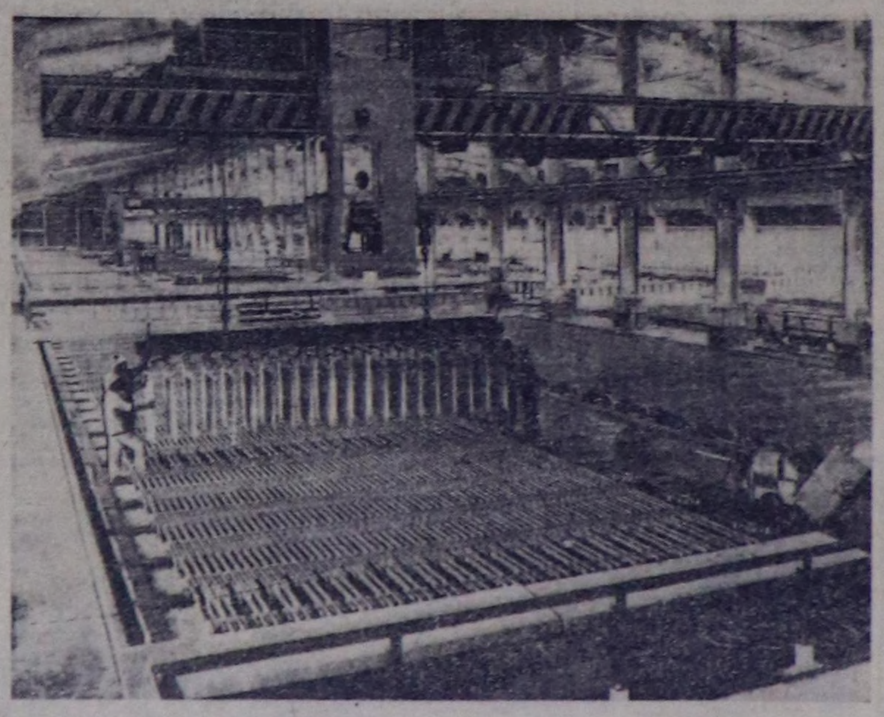

Чес—Замбияның кол байлаа. Бо Чеоп Африканың чурту, ооң курлавырларының талазы-биле делегейде бирги черлериниң бирээзин эзлеп турар. Чес казып тывар бүгү үлетпүр күрүнениң контролюнда турун турар.

ЧУРУКТА: чес эвилдирер заводта.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Боо-чепсектиң чаа хевирлерин кылып турар

ВАШИНГТОН. Боо-чепсекти эдере будүрериниче чүткүүшаан база ону шыпар талазы-биле чаа, улам-на айыылдыг чаа-даже шилчитпишаан, массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң болган системаларының чаа хевирлерин ажылдап кылырын АКШ күштелдерин турар. Ол системаларның аразында—нейтронуг чепсек, «МХ» дээр ракеталар, чөлгүнүг ракеталар, суг адааның атомнуг чепсектиг «Трайдент» дээр хемелериниң флоду бар.

Бо чылдың эгезинде лазерлиг чепсектиң шенелделерин Пентагон Калифорнияга эрттиргениниң дугайында дыңнадыглар сөөлгү хүннерде америк парлалгада көстүп келген. Ол дыңнадыгларны Пентагон шын деп бадыткаан.

Шенелделер дугайында тодаргай чүүлдерни чажырып турза-даа, ол шенелделерниң айыылдыы илдең деп АП агентилел дыңнаткан. Лазерлиг чепсек—боо-чепсекти эдере будүрүп турарында ең аар өртек-үнелиг чүүл-дүр.

Боо-чепсектиң чаа хевирлерин тургузарын хоруурун Совет Эвилели каш удаа саналдан келген. Массалыг узуткаашкынның боо-чепсээниң чаа хевирлерин база системаларын ажылдап кылырынга болгаш будүрериниге шаптыктап болгу деп делегей дугуржулгазының чарарын ССРЭ 1975 чылда-ла саналдаан.

(СЭТА).

ПЕКИННИҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның Индий-Кыдатка агрессизиин шыңгыы шугумчудор талазы-биле сураглыг америк сенатор Макговерн дайынның доовулганының соонда үш чыл эрткенде «Камбоджаның чеди миллион чурттакчыларындан ийи чартык миллиону ашчуттан, аарыг-аржыктан болган өлүрүп шаажылаашкындан кырылганынга» дүвүреп турарын амгы үеде илередип турар.

Ол бүгү халаптың чылдаганы эки билдингир. Ол чурттуң удуртукчуларынга Пекиниң албадап сыгааны калчаалыг маоистиг идеяларны херек кырында боттандырганындан Камбоджа болган ооң ёзузу бир-ле дугаарында хайхалашка таварышкан.

Чүс-чүс муң камбоджилер ашчуттан өлүп турда, Камбоджаның чагырыкчылары Пекиниң негелделеин ёзугаар ол чуртче ажы-чемни-даа эвес, калбак хереглелериниң баараанарын-даа эвес, улус ажыл-агыйын катап турузарының дериг-хереңеңдериндаа эвес, харын боо-чепсек талазы-биле шаандакы ха-дуңмазы — социалистиг Вьетнамга удур ажыглаар кыдат боо-чепсекти база-ла Пекиниң айтышкынын ёзугаар кирп сөөртүп турганнар. Ооң-биле кады Камбоджаның чагырыкчылары таарымчаг чоруктун кандыг-даа илередишкиннерин бязар дээш пекинчи ёзунуң кадыг-дошкун терроржу политиказын чурт иштинге чорудуп эгелээннер.

Пекин чүүү канчап турарын дээрге, ол Вьетнамда чурттап турар кыдаттарны «камгалаарының» хоозун-меге патриотчу шуугаазының хердээлетпишаан, Камбоджада чурттап турар чартык миллион хире кыдаттарның херек кырында аар-берге салымхуузун бичиг-даа херексевейн турар. Гонгонгтуң «Эйга уничюд» журналының херечилеп турары-биле алырга, олар «чуртта сөөлгү үш чылда кедереп келген террорнуң чалгынынан өскелерден дудак чок кырлып турарлар».

Хуа Го-фэнниң Югославияда чоруп турарынга

Хуа Го-фэнниң Югославияга барганының үезинде югослав-кыдат партия аразының чугаалажыышкыннары болган. Аңаа югослав таладан ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң секретары С. Доланц, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң чамдык кежигүүнери, кыдат таладан — ККП ТК-ның Политбюро кежигүү Цзи Дэн-куй болган өскелер-даа киришкен.

ТАНЮГ-туң дыңнатканын ёзугаар алырга, ийи партияның кады ажылдажылганының түңнелериниң болган ону моон-даа соңгаар калбартырының аргаларының дугайында санал-онал солчуушкуну болган. Ол-ла дыңнадыгны ёзугаар алырга, чугаалажыышкыннар үезинде «партиялар аразының харылзааларын чогумчалыг болдурары-биле холбашкан эчис болгаш амгы-даа сорулгалар херек кырында боттанган болгаш ыңдыг харылзаалар амгы үеде чаа үеө чадаже шилчип кирген база чедиишкиниг хөгжүп турарын» демдеглээн. «Социалистиг тургузуушкун дээш демиселдиң орук-тарынга болгаш делегей байдалынга аңгы-аңгы туруш чаагай харылзааларны хогжүдериңе шаптык болбайн турар» деп дыңнадыгда ооң ыңай чугаалап турар.

Ол ышкаш экономика талазы-биле чугаалажыышкыннар база болган, аңаа югослав таладан ЮСФР-ниң эвилелдиң күүсекчи вечезиниң даргазы В. Джуранович киришкен.

Бо хүннерде Хуа Го-фэн Сербияда чоруп турар, ооң соонда ол Хорватияга болгаш Македониягa баар, а дараазында Бриониже чоруткаш, аңаа ооң президент И. Броз Тито-биле ужуражыышкыны үргүлчүлээр.

Хуа Го-фэн Югославияга болдунуң чоруп турарының үезинде аңаа берген таварымчалыг аргаларны Совет Эвилелиниге болгаш ооң политиказында удур каржы халдаашкыннарны кылырынга ажыглаарын үргүлчүлеп чоруп турар. Хуа Го-фэнниң Югославияга аян-чоруун чырыдын бижинрде, кыдат солуннар, ол аян-чорук дугайында барыын үүктүң таныдырлакчыларының чугааларын чыын бижип турары таварылга эвес. Ооң чугааларын «ооң Чөөн Европага барганының эгезинден тура Москваже эң шыңгыы халдаашкын» кылдыр олар бижип турзар.

Югослав солуннар ооң аян-чоруун чырыдар дээш хүннүң-не 1,5-2 арынны долдуруп турар хирезинде-ле, кыдат удуртукчунуң эң каржы анализоветтиг чугааларын парлаарындан ойталаары эргежок чугула эвес деп санап турар. Ол хамаан чок, Пекиниң удуртукчузунуң Югославияда чоруп турарын Хуа Го-фэнниң Белградта үүнү чугаалап турары-биле югослав таланың эп-сеткил каттыштырылгазы кылдыр көргүскен кыдат үүлдер-биле чөпшээрешпейн турарын безин бижиивейн турар.

Августуң 23-те «Жэньминь жибао» Белградтан бодунуң дыңнадыгларын Балканнарның болгаш Югославияның дугайында тайылбыр болгаш географтыг үүлдер-биле капсырлаштырып турар. «Балкан чартык ортулуктуң стратегтиг байдалының чугулазын барымдаалааш, совет социал-империализм, бодунуң салдарын калбартырын боттандырын чорудуп турар, ынчангаш ол чорук балкан күрүнелериниң болгаш улустарының удурланыышкынын болдуруп турар» деп ында чугаалап турар. Аңаа мынча деп база немей бижээн: «Титога баштаткан Югославия империализмниң болгаш гегемонизмниң чимзенииишкинериниден үргүлчү-ле серемчилеп болбушаан, антигегемонистиг демиселди чорудуп турар».

Эрткен үеде Кыдат-биле Югославияның аразынга боон турган багай харылзааларының буруузунуң «чамдык келий Совет Эвилелиниге болгаш Коммунистиг партияларның делегей чөвүлел хуралдарынга онаажып турар» дээрзиниң дугайында бадыткаан үүл чоокта чаа «Вечерне новости» деп югослав солунга көстүп келген. Ындыг үүлдерни ёзугаар алырга, олла чылдарда Пекиниң талазындан социализмге чедериниң югослав орузун шыңгыызы-биле шүүгмүүлээр чорук ол-ла чылдагаан-биле тайылбырлаттынар ужурлуг.

Кыдат удуртукчунуң Югославияда чоруп турарын хайгаараан корреспондентилер Хуа То-фэнниң Македониядa плян ёзугаар барган чоруун Балканда социалистиг чурттарның аразында харылзааларны шыңгыырадырынче угланган чорук деп көрүп турарлар. Аңаа холбаштыр америк «Крисчен сайенс монитор» солун, Скопле болгар ыызыгаардан 90-на миль чөрде турар болгаш ол хоорайга Хуа Го-фэнниң барганы «баш удур бодап алган чөнгээлээшкин» деп санаттырып турарын бижээн.

Югослав-кыдат чугаалажыышкыннар үргүлчүлеп турар. Амдыгааштан эгелээш, парлалганың чамдык органнарынга дугуржулгаларын кандыг хевирлиг боон болгунуң дугайында медээлер кээп эгелээн. Чижээ, бүзүреп болур югослав үндезиннерин барыдаалааш, «Файнэншл таймс» деп англи солун «Югославия Кыдатка боо-чепсекти садарынга чөпшээрежиитин болгуун» бижээн.

Хуа Го-фэнниң аян-чоруу августуң 29-та доостур боор деп турар.

Хуа Го-фэн Белградтан чоруткаш, Иранче угланган болгаш аңаа барташ шах-биле ужуражып, чугаалажыышкын кылыр деп турарын барыын чүк солуннарының төлөлекчилери кыдат төлөлерден билип алган.

(СЭТА).

ИЕ ЧАГЫЫ

Хандагайтыныҥ кедэ хову чарыында чавыс тейлер бар. Ында бичии суг агын бадын чыдар шыктыг черин Мургуттуу дээр. Оон ыцай ханылап кирерге, долгандыр тарбаганныг бедик, чавыс даглар. Улуг улустуҥ, ылаҥгыр аҥчыларныҥ чугаазын дыҥнаап, дыка-ла аҥнап, тарбаганнаксаар турган мен. А оовуске Чымчак-Кара деп ашактыҥ какпалары чыткылаан чүве. Бир-ле хүн даай-авам оглу Дөрбет-оол-биле какпаларны үҥгүрге канчаар салырын, оларны канчаар адырын, чыылдырарын өөренип алган бис. Эрги какпалар болган холдарныҥ чымчаа аажок. Ынчан бешки класстыҥ шилгээн үевис. Чайгы дыштанылга, июль ай.

Тарбаганнаар деп шинтпирлеп алган бис. Мунар аҥдывыс—ачамныҥ доралазы. Тарбаганнаарывыс бүдүүзүүдө мен турган авамдан:

— Бо аная чыдып турар какпалар-биле тарбаганнаар бис бе?— деп айтырарымга, авам са-ла каттырган, харын кыкырып:

— Сээн бо Дөрбет-оол деп шөшүргей акын-биле тарбаган өлүрүп эккээриҥни мөҥне көрейн. А бир эвес эккээр болзуңарза, эки-ле-дир ийин —диле.

Шыкта өртеп каан дораланы чопактап, эзертээш, какпаларывысты ыҥгыравазыбиле шоодайга ораап-ораал сукнулап алган, имиртиҥ турда ушкажыҥнаш, Мургуттуже хаплаткан бис. Ол үеде өгде улустар удувушаан. А бис шыкта өртеп каан дораланы «кадарары-биле» дыштыгаа хонганывыс ол.

Тарбаган үҥгүрлери хөй-ле болду. Оттап маҥнажын чораан тарбаганнар үҥгүрүҥүн аксынга сортайтыр турун келгеш, «Сойт! Сойт!» кылдыр эткилээш: «Бистерни какпалап шыдаар силер бе?!» дээн ышкаш, довураан бурт кылдыр үҥгүрлериҥе кире халыжа бөөрге хораныын канчаар! Акым менден черле улуг болгаш, Бора-Шайга тарбаганга какпа салын турган улустарны көрген кижи-дир. «Тарбаган үҥгүрүҥүн аксындан чаҥгыс даш-даа аҥ октап болбас. Ам чаа көрген улуг тарбаганывыс үҥгүрү бо. Көрдүү бе? Бо чыдар улуг дашты, бо аҥт өдөөн, бо чыдар хола-хараган сыйыын канчаар чыдарын сактын ал, ол хевээр кылдыр салыр бис» деп, акым чугаалады. Чымчак холдарлыг эргижирээн какпаны эмеглежин турган адыргаш, чаактарын өкдара тырткаш, дылы-биле «тепкезин» дүрген частыры-биле кыдыра тудуштургаш, аштап, арыглап алганывыс черге салдывыс. Аҥт өдөөн хоюдур уууттааш, дыл долгандыр уруп-уруп, ам кээн үҥгүр аксыныҥ бодунун довураа-биле бызаап турган, какпаны көзүлбес кылып алдывыс. А демги улуг дашты, аҥт өдөөн, хола-хараган сыйыын ол-ла хевээр орунларынга салгылаап, какпаныҥ илчирбезин көзүлбес кылдыр хөмгеш, демир өргенин черже киир шаап кагдывыс.

Алды какпаны ынчаар салып каан, чемненип алгаш, карацгылааже чедир өргө дажап, хүрежин хүнзээш, чаныы келдивис.

Авам кырыысталга-ла келди.

— Кайнаар токап чордуваар, қончуг дургуннар?! Ол аҥтты чоп кара турацарда, кымдан-даа айтырбайн мунуп алганыцар ол?! Бо куруг шоодайны чүү канчаар дээш аҥ чордуцар? Аҥдыцарны суттаргаш, шыкка бижыг өргенге өртеп каан, өгже киринер!— дээш, саап турган инектериҥче угланты.

Шыктап үүнүп орган чугаалажын, дутуруштувус. «Сен аваҥ, ачаныҥ ынак, эргелиг оглу болгай сен. Ынаар-мынаар чордувус деп таарыштыр мегелеп көрем» деп, акым чугаалады. Өгже кирип келгеш, хөлүйжү берген тур бис.

— Кижи чүве-даа айтыраргa ыыттаашпас, боттары-даа чүве чугаалавас. Аскыцарны теве тепкен бе?!

— Чок, авай—деп, шаг чойла эгеледим.—Мээҥ чаҥгыс классчыларым Витя Шаравин биле Тимур Ыргаар-Маадырныҥ кызыл гармошказын ооцдар оорлап алгаргаш, ону дилежип, Солчур суурга хүнзедивис. Гармошказын тыпчып бердивис. Ам Тимур суурда ону ойнап турлар—дээш, чырым-даа чырташ дивейп, авамныҥ кудуп берген ак-быдаазын шөлүредир ижин ор мен.

— Бо оол шынын чугаалап ор бе. Дөрбет-оол?

— Ийе, утбай —деп, кижим ындыг.

— Че, ам удупар. Даарта ачаҥ сургакчылаан. Чадаанадан чедип кээрге, бо дугайын чугаалаар мен. Кижа мегелээн болдунар, силер—дээш, хораланы-даа, хүлүмзүрээнда-даа билдинмес, даштын кожавыс сугже чорупту.

Өгде ийилээн артывыс. «Эрхей-дир сен, аал! Мен сеңа ынчаар өчүтер деп черле бодавадым» деп, акым оорду чугаалай-дыр. «Какпаларывыс, тар... тарбаганнарывыс» —деп чорумла, Дөрбет-оол эрвин хөлчок чугаалай-дыр:

«Көрдүү бе, аал. Сеңээ аваҥ бо Дөрбет-оол деп шөшүргей акыц-биле «сээн тарбаган өлүрүп эккээриҥни мен-не «көрейн» деп чугаалаан болгай. Ынчаарга ол-даа канчаар. Даарта кандыг, чүү-даа болза моон - кончуг эрте үнгеш, какпаларывысты кезин көргеш келивил» диди.

Эртен эрте чылбыртын үнгеш база-ла аҥттанышкан бис. Какпаларны кестивис. Бир дугаар какпавыстыц илчирбези үҥгүрже шивейлиге берген чыдыр. Тарбаган какпына бергени ол деп чүвени билип каашкан бис. Өөрүшкүм-даа кежээ-ле! Оон мурнунда үҥгүрже киир тыткан тарбаганныҥ какпазын күш-биле тыртарга хол, буду-даа уттунуп кээр деп аҥчыларныҥ чугаазын дыннаан болгаш канчаптар-даа аайын тылпайп, өөрөөнивистен, девидээнивистен албыстаан, сээдеҥээн ийи кижиниҥ аразында шывыранайпын дүвүреп тур бис. Оожум тыртын, салын турувуста бир колдурт дээн соонда кончуг сарыг бардам уштунуп-ла келди. Бир-ле дугаар ёзулут тарбаган какпалаанын ол. Эллеп чүве! Ушта тыртын эккелгенивис бардамывыс бисти магадаандаа чүве дет «хаа-а!» деп алгырар боор чорду.

Алды какпавыстыц үҥү олчалыг болган. Кеиээликтей, имиртиҥней бөөрге, аалче халдын кирип келдивис.

Ам бо удаада чоргаар бис. Ачам база сургакчылаан чадин келген олур. Авам билгензиг, бисче шоолут чүве-даа ыыттавас.

Шыдашпаан мен, дораан-на шоодайывыстан ийи мургу, бир бардамны уштун эккелдим. Авам, ачам бот-боттарынче кайгаштылар. Авам бисти кончувайн-даа топтуу кончуг чугаалаан эгеледи.

— Кандыг-даа чүве кылырда ада-иезинден айтырар чоор. Улуг арга-дуржулгалыг ачаҥ-даа бар-дыр, оглум. Алыг, алды, бөрү дээш бистиҥ тайгаларывыста бар-ла аҥнарны ачаҥ өлүрүп чорду. Силерниҥ тарбаганнаар дээн бодалыцарны билир турдум. Ынчалза-даа силерге өжегээр ыыттавадым. Дүүн, бертен силерниҥ дүн ортузунда турун алгаш, ушкажыҥкаш чорун турганынарны база көрдүм. Дүүн мени «тармошка-гармошка» деп мегеледнердаа. Кижи кажан-даа мегечи чорбас, оолдарым. Болунуп болгаш оске-даа эки кижилернин чараш, дорт сеткилсагыжын мегелеп болбас. Шынчы эвес, арын-нүүрүн ышкынган кижилер ындыг. Силер оорланмаан силер, мени мегелеп турган, тарбаган какпалаарынга өөренип алдынар. Ам моон сонгаар черле мегелевейн чоруцар. Ону утпанар, оолдарым. Черле утпанар!..

Авамныҥ ол чагыг сөстери эм-даа кулаамда хевээр дыҥналып чоруур. Ие кижиниҥ чагыы дет кижини чалгынналдырар. ышнчы чоруккa кижиздер, чараш чүүлче сорук киирер чүве чок ышкаш.

Б. КЕНЕШ.

Чечен чугаа

БОТУЛИЗМ — ХОРАННААШКЫН

Эмчиниц сүмези

Ол үрелген аҥш-чемден хораннанганыныҥ түнүнде тыптыр ижин-шөйүүдү аарыгдарынын бирээзи.

Сөөлгү чылдарда дузаан, консервалаан, амдан киирип белеткээн ногаа, фрукт, мөөгү аймаан магазиннерде хөйү-биле садын турар. Кижилер боттары бажынынга каттаа варенье хайындырып, балыкты, эҥти ыштап, дузаап, ногааны, мөөгүнү дузаап, консервалап алгаш, тускай черге үр үеде шыгжап, ажыглап турар болгай. Кажан дузаап, ыштан турда азы шыгжаанында хензигле шын эвес болганындан олар чоорту үрелин эгелээр. Оон түнелги — ботулизмниҥ тыптыр чылдагааны ол. Ботулизмниҥ тывыддырыкчылары хензиг палочкалар (микробтар) болур. Олар саванын аскындан хей кирбес кылдыр ыяк дугаланындан ботулин деп хоран чүүлү үндүрүп эгелеп-даа, савада дузаан, консервалаан ногаанын ону өскерилбес, багай амдан болгаш тыт эскертинмес болур. Ол ышкаш ботулин деп хоран бажына ыыштаан эҥтке, хеммелээн балыкка база тыптын кээр.

Ботулизмден аараан кижилер хөй кезиинде-ле дузаан мөөгүден, хеммелээн балыктан хораннанган болур. Үрелген, үр болган өске кандыг-даа чем аймаандан хораннанганындан болгаш оон аарын эгелээр үеэ колдуу-ла 3—12 шак, ховар таварылгада эллээн каш хонук боор.

Аарыгныҥ баштайгы демдектери: шаг төнер, аас ишти кургаар, карак туманнаалыр, шокараннаар, кандыг-даа чүве каракка ийи кылдыр кестур. Карак сгу улгадыр, кижиниҥ үнү хыйылаап апаар. Аарын бергедээн таварылгада, аарык кижиниҥ тынызы бачыдаар, чүрек-дамыр ажылы өскерлир, ынчалза-даа угааны ышкындырбас.

Хораннанган кижиниҥ организминге ботулин хөй тараан болза, оон эмчиге эмнедин чыдар хуусаалы үзаар. Кижи бүрүзүнүҥ организминге ботулиниҥ хоразыныҥ дээштин аҥгы болур.

Бир эвес үрелген чемден хораннапы берген, ол дораан эмчи дузалы дилевейн, ону херекте албайн, холун эртиптер болза, ынчан ботулин амы-тынга айыылдыг.

Ботулизмни болдурбаас диме үүнү канчаарыл?

Бирээде, консервалаар, дузаар дээн чемни хайындырган суг-биле чуур. Ийиде, дузап, савалаар мурнунда холду, саваны, сава аксын база арыды чуур. Дузаан чиг мөөгүнү агаар өтпес кылдыр ыяк дугланан шил саваларга шыгжап болбас. Эллээн каш сезон иштинде шыгжатта чыткан, бажына дузаан чемнерни, ыштаан, хеммелээн эҥти, балыкты, вареньени ажыглаары айыылдыг дээрзин утпаңар.

Үрелген аҥш-чемден хораннанган кижиге дораан эмчи чалаар херек.

Л. СИЗЫХ,
эмчи.

ЧАА МАРШРУТТАР КЕМЕЖИР

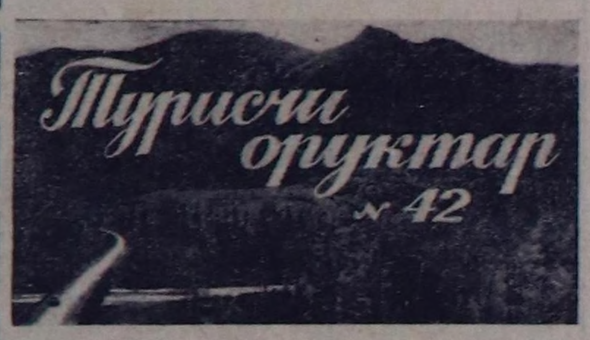

Чаа Конституцияларныҥ үүлдериниҥ бирээзинде туризмни хоойлу өзүгаар бирле дугаарында быжыглаап. Ол чугула документини Тыва АССР-ниҥ туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлелиниҥ ажылдакчылары улуг сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган. Коммунистиг партияныҥ болгаш Совет чазактыҥ ада сагыш салыышкынынын ачызында бистиҥ республикага туризм болгаш экскурсия көскүүзүүбиле өзүп, сайзырап орар.

Тываныҥ туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлелинге хамааржыр ийи база бар: Дус-Хөлде «Жарки» биле Тожу районуҥ девискээринде «Азас». Ол базаларга дыштанылга сезону каш хонук мурнунда доозулган. 1800 хире кижи оларга дыштанган. Аҥа шөлээзин эртиреринде күзээн кижилерни туристер чөвүлели бодунуҥ транспорту, Енисей пароходствозунуҥ Кызылда район эргелелиниҥ «Зарялары» база агаар оруу-биле чедириниҥ хемчеглерин алгылаан.

Туристерни аҥш-чем аймаа болгаш өске-даа үүлдер-биле үзүк чок хавдырар дээш боттуг ажылдарны чөвүлел кылып чоруткан. Чижоо «Жарки» базазынга хары угда дыштанып турган 350 кижини телевизор, ойнаар хөрекселдер-биле хандырган. Хадыҥ хөлге чедир чадаг аҥ-чорукту организастаан. Оларга солун-сеткүүлдү доктаамал чедирин, кинофильмнерни көргүзүп турган. Республикадан дашкаар чурттан турар кижилер дедир чанар билеттерин бо чылын бир дугаарында базаныҥ бодунга садып алганнар. Ол дээш «Тыкатрансагенствога» өөрүп четтиргенин туристер илереткен.

«Жаркиге» дыштанып турганнарга лекция, беседаларны «Билиг» пинтилелиниҥ Бай-Хаактан келген лекторлары доктаамал номчуп берип турган. Оон аҥгыда сезон бүрүзүнде янзы-бүрү темаларлыг кежээлерни организастагылаан.

Тываныҥ девискээриниҥ дашкаар аҥ-чорук кылырын организастаар талазы-биле ажылды база область чөвүлели чоруткан. Дөрт үүс хире кижи Бүгү-эвилел маршруттары-биле Молдавияже, Прибалтикаже, Краснодар крайже, Кавказтыҥ Кара далай кыдыынче туристээн. Оон ыңгыда Москва, Ленинград, Ташкент дээн ыышкаш хоорайларже баарда туристер авиацияны ажыглап турар апарган. Теплоход-биле Енисейлеп ажиндиргеш, Красноярскиниҥ тараараш, Диксон чедир, Кыылдан Бии-Хемнээш Тоора-Хем чедир туристер ажиндирер аргалыг болганнар. Бо чылдыҥ сентябрь 30-де чанчыл болган «Найырал» поездизи 400 туристи Тывадан алгаш, Маадыр-хоорайлар Ленинград, Киев, Одесса, Севастополь, Новороссийск, Волгоградче чоруптар.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели облпрофчөвүлел-биле кады туризмни хөгжүдер талазыбиле 1990 чылга чедир кылып чорудар ажылдыҥ планын тургускан. Аҥаа өг-бүле улустуҥ дыштанылгазын организастаарын көргеп.

Бистиҥ республиканыҥ ажыл-ишчилери чөвүлелдиҥ дузазы-биле Крымга, Сухумиге дыштанып, Узбекистаныҥ арте-бурунгу хоорайларынче аҥ-чорукту кылып. Краснодар крайныҥ, Эстониянын, Латвияныҥ, Молдавияныҥ, Казахстанныҥ, Киргизияныҥ курорттарынга дыштанып, Телеп хөлдү сонуургаар аргалыг.

Тываныҥ «Азас» турбаазазында хары угда 300 кижи дыштанып кылдыр алгыдары көрдүнген. Оон аҥгыда «Тайга» станцияга 120 орунлуг, бүгү тала-биле чаагайжыттынган баазаны тудары болгаш Хадыҥ холге баазаны ажыглалга киирери планнаттынган. Дыштанып хүннерде чопнуҥ Кызыл—Шушенское, Кызыл—Ак-Довурак, Кызыл—Хову-Аксы маршруттар-биле аҥ-чорук кылырын улам сайзырадыр бис.

«Тыва тудуг» трестиҥ тудугжулары 269 орунлуг «Турист» гостиницазын биске тудуп берип турар. Оон кол корпузуун бо чылын ажыглалга киирер. Бо объектини ажыглалга киирген соонда туризм бистиҥ республикага улам сайзыраар. Совет Эвилелиниҥ хоорайларындан бистиҥ Тываны сонуургаан кээр кижилериҥ саны өзер.

Ынчангаш республиканыҥ туризм болгаш экскурсия чөвүлелиниҥ ажылдакчылары чопнуҥ дыштанылгазыныҥ бол хевирлериниҥ бирээзи—туризм болгаш экскурсияже кичээнгейни моон-даа соңгаар угландырар.

Д. ПОПКОВ,
туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлелиниҥ даргазы.

КОКПАЛАР МАНАП ТУР

Ак-Довуракты ҥ «Мөҥүлек» туристи клуб 40 хире кежигүнерлиг. Оларныҥ хөй кезии даг-дүгү арыглаар Р. И. Ленин аттыг комбинатта ажылдап, хоорайныҥ № 3 профтехучилищезинде өөренип турарлар. Туристи клубтуҥ ажылынга, аҥ-чорукторга идепкейлиг киржип турарлар эвээш эвес. Даг-дүгү арыглаар фабриканыҥ регулировщиктери Н. Мороз, Н. Коновалова, электрик В. Новиков, энергетик А. Багин, профтехучилищениҥ мастери И. Обухов, рудникти ҥ геологу Б. Загвоздкин, экскаватор машинизи Х. Маадыр-оол болгаш өскелердаа оларга хамааржыр.

Бо чылдыҥ апрель 29-тан май 16-га чедир болган республиканыҥ бешки турнадазынга Ак-Довуракта ҥ 22 кижи киржип чораан. Олар Шаншал болгаш Цаган-Шибэтуны ҥ сыннарынче бергезиниҥ талазы-биле бирдеп беш чедир категориялыг походтарын кылган. Геолог В. Загвоздкиниҥ удуртканы болгаш Сайлыг-Хем сыныныҥ 3450 метр бедкинче үнгеш, ону «Тывелге хүнү» деп адаанар.

Соолгу үеде туристи клубтуҥ кежигүнери суг туризмин хөгжүдеринче кичээнгейни салып турар. Олар Шуй—Барлык — Хемчик хемнерни куду, Кызыл-Мажалыктан Чөөн-Хемчиктиҥ Ийме чедир болгаш оске-даа суг орууу-биле аҥ-чорук тарларны кылганнар. Ол секцияны ам И. Обухов удуртун турар.

Аныяк хоорай Ак-Довуракта тургустуган туристи клубтуҥ кежигүнериниҥ санын көвүдедип болур арталар бар. Орта киржир күзелдиг кижилер эвээш эвес. Клубтуҥ кежигүнери дыштанылганыҥ болгаш кадыкшылды быжыглаарының спортунче ажылшчилерни хаара тудар хемчеглерни ап турар бис. Ынчалза-даа хоорайныҥ бүдүрүлге, аҥбан организация черлериниҥ удуртукчулары, ында хой-пинти организациялары биске дуза чедирип, деткивейн турар. Туристерни көвүдедириниҥ бир курлавыры болза, хоорайныҥ № 3 профтехучилищезі болур. Ындыг турбуже училищениҥ директорунуҥ өөредилге-кижиздилге талазы-биле оралакчызы В. Заритовский биске дузалавайн келген. Даг-дүгү арыглаар комбинаттыҥ цехтериндe туристи клубтуҥ дыка хөй кежигүнери ажылдап турар, олар поход чоруур дээрге чамдык удуртукчулар хоставайн турар. Шак мындыг четпестер туризмни сайзырадырына шаптыктыг.

Д. ХЕРТЕК,
туристи клубтуҥ кежигүнү.

Харьковтуҥ физика-техникти г институтунуҥ болук туристери эртем ажылдакчызы Борис Канныҥ удуртулгазы-биле эртери берге хемнерни куду колдуунда ыяш салдыг аҥ-чоруктарны кылып турарлар. Суг туризминиҥ мастерлери Тывага база чораанар. Олар Бай-Тайганыҥ Бай-Тал суурдан эгелээш, Хемчикти куду баткаш, Саян-Шушенск ГЭС-ти тудуп турар черге салдап четкеннер.

ЧУРУКТА: туристи болуктуҥ хемни куду салдап бадын орары.

А. ЗАЙЦЕВТИҥ фотозу.

Агаар

Бүгүн республикага көжер булуттаар, чаъс чагбас. Барымын чүк угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 6-дан 11 метр чедер. Агаарныҥ температуразы дүне 2—3 градус соор.

Хүндүс агаар 15—20 градус чылыыр.

Кызылга көжер булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу-чөөн угланыышкынныг хаттыҥ күүжү секундада 6—11 метр чедер. Дүне температура 0 градустан 2 градус чедир соор. Хүндүс агаарныҥ температуразы 18—20 градус чылыыр.

Телевидение

АВГУСТ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалынар!».
10.55—«Будильник».
11.25—«Совет Эвилелинге баран боон тур мен!»
12.25—Уруглларга ыыска хемчеолдиг фильмнер программазы: «Димка хорадай берген», «Димканыҥ аскыр дагаазы», «Димка чадаг-терге мунукчузу».
13.05—Спорттуҥ суг хевирлериниҥ талазы-биле делегей чемпионады. Эштиишкин. Барыын Берлиндеп дамчыдылга.
13.25—«Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.
13.55—«Кодээге дамчыдылга». «СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин — амыдыралга».
14.55—Л. Н. Толстойнуҥ төрүттүүген хүнүндеп бээр 150 чыл болганынга. «Дириг сек». Ленинградтыҥ Күрүпениҥ А. С. Пушкин аттыг улегериг театрынын шинзи.
17.55—«Делегей байдалы».
18.25—«Богун — Шахтёрнуҥ хүнү». ССРЭ-ниҥ хөмүрдаш үлетпүрүүнүҥ министри Б. Ф. Братченконуҥ чугаазы.
18.40—Шахтернуҥ хүнүге тураскаатканы концерт. Күрүпениҥ Топ концерт залынан дамчыдылга.
19.30—Медээлер.
19.45—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдылганы журналист О. К. Игнатьев чорудар.
21.00—«Дүнүя». Уран-чечен телефильмниҥ баштангы көргүзүүү.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Интервидение фестивалы». Сопотка эстрада ырызынын конкурзуу.
00.00—00.40—Спорттуҥ суг хевирлериниҥ талазы-биле делегей чемпионады. Сугже халыышкын. Барыын Берлиндеп дамчыдылга. Төнгенде—медээлер.

АВГУСТ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Мультфильмнер программазы.
11.25—«Удурланыкчы». Уран-чечен фильм.
12.55—«Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар.
13.55—16.30—Чаңсар.
16.30—«Аваныҥ школазы». Дамчыдылганы медицина эртемнериниҥ доктору, профессор П. А. Тюрин чорудар.
17.00—«Москвачыларныҥ ажылчын магадылады».
17.30—«Хом мяч» клувунуҥ шаңналыңга».

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.30—«Малахит харжактыҥ чажыды». Телефильм.
18.45—«Чечек». Дамчыдылга.
19.10—Мультфильм.
19.15—Телемедээлер.
19.25—Чарладар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Делегейниҥ улустары. Ыныҥ чогаадылгазы». Индияныҥ уран чүүлү.
20.15—«Үшкү чыл—шалыпчы чыл», «Индустриалдыг Сахалин». Дамчыдылга СЭКП ТК-ныҥ көжигүнү, СЭКП-ниҥ Сахалин обкомунуҥ бирги секретары П. А. Леонов киржир.
21.00—Л. Н. Толстойнуҥ төрүттүүген хүнүндеп бээр 150 чыл болганынга. «Опера-биле ужуражыышкын». С. Прокофьев — «Дайын болгаш тайбын». Ленинградтыҥ Күрүпениҥ С. М. Киров аттыг операныҥ болгаш балеттиҥ үлегериг театрынын «Дайын болгаш тайбын» деп шинзинин улаштызы.
00.20—01.10—Спорт гимнастиказынын талазы-биле ССРЭ кубогу. Спорттуҥ хөй хевирлери. Хереженнер. Донецкиден дамчыдылга. Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—Уруглларга фильм. «Мээҥ суурум бо». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

19.30—«Эртин чыда ужуражыышкын». Телефильм.
20.05—«Техниктиг информациянын дыннадыы». Дамчыдылга.
20.20—Документалдыг фильмнер программазы: «Көл шоо», «Чаңгыс аай эвилелде».
21.25—22.05—«Орукта». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Москва автобузу

Найысылаада пассажирлериҥ эң хөй аргыжар транспорту метро, оон дараазында автобус боон турар. Хүнүҥ-не хоорай оруунга 5 500 — 5 600 амгы үениҥ автобуетары ажылдап үнүп турар. Ол машиналарны дүн-хүн дургузунда ортумаа-биле дорт чартык миллион москвачылар болгаш найысылаадын аалчылары долдур олурып турарлар. Хоорайныҥ автобус чоруур оруунуҥ ниити узун дурту ам 3131 километр чедип турар.

Москвага автобус шимчэшкинин эң баштай 1924 чылдың июль айда ажыткан.

Эмниг чечек

Казанлык дөргүнүнде үнүп турар сураглыг болгар чечек чүгле кайгамчык члагай чыттыг болганы-биле эвес, тергиин эмниг шынарлыы-биле база ылгалып турар. Ол эмниг чечектен үндүрүп алыр үе чүүлү шыгган эттериниҥ турун могаанын чидирер болгаш чем хайылдырар органныҥ ажылынга кончуг дузалаар. Ол үету окпениҥ хензиг дамырларынын дендяи чөдүртүр (астма) аарыныҥ киреринн болдурбазынга база хереглээр. Оон ыцай чечектиҥ суу етоматологнига болгаш диш чуур паста кылырынга калбаа-биле хереглеттинин турар.

Сонуургактарга

Праганыҥ сүлделери

Европаныҥ эрте-бурунгу хоорайларынын хөй нуруузунда ышкаш, Праганыҥ бодунуҥ сүлдези база бар. Ол сүлде хоорайныҥ хөй чүс чылдарда төөгүзүнүҥ иштинде эвээш эвес өскерлип келген болгаш амгы турар бүдүшхевирин 1960 чылда чопга коргүскен. Ындыг болза-даа сиилбикчилериҥ эллээн хөйү амгы турар сүлде демдектен аҥгыда хоорайныҥ кезек-кезек районнарынын 22 сүлде демдектери база турган дээраин билбеетер. Ол-ла сүлде демдектериҥ эң баштайгызы Бурунгу Чер дээр районнуу, ону 1649 чылда сиилбээн.

Праганыҥ ол-ла хөй сүлделерин сиилбип кылырынга ортаакы векторниҥ чурукчулары боттарынын талантызын болгаш уран-шеверин үндүрүп турганнар. Ынчангаш Влтава хемниҥ эриинде турар хоорайныҥ сүлделерин көргүскен, ону хөй янзы пөрлаан чүүлдер ам бо хүн-дааа чон ортузунда дургени-биле сайгарлып чоруп турар.

РЕДАКЦИЯНЫҥ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыҥ № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуҥ 2-24-63, редакторнуҥ оралакчыдарынын 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарынын 2-23-35, секретариаттын 2-23-35, партийжи амыдырал кылдызының 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетөр кылдызының 2-22-64, чаңгаа кылдызының 2-41-27, информация база совет тургузуг кылдыстериниҥ 2-20-60, корректорларынын 2-27-41, бухгалтерияныҥ 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2672.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле өрелелиниҥ типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыҥ № 1).

ТС—00887